

І. МОРДОВЦЕВ

ОСТАННІ ДНІ ЄРУСАЛИМУ

1959

ТОРОНТО — ЧІКАГО

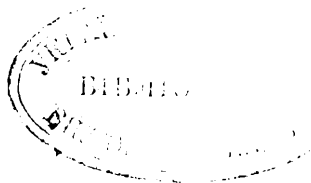
diasporiana.org.ua

ВИДАВНИЦТВО "ДОРОГА ПРАВДИ" Ч. 15

*Державна
Резерв*

І. МОРДОВЦЕВ

ОСТАННІ ДНІ ЄРУСАЛИМУ

З російської мови переклав

М. Подворняк

Накладом
Християнського Видавництва "Дорога Правди"

Торонто — 1959 — Чікаго

Відбитка з часопису "Канадійський Ранок"
За редакцією пастора Л. Стандрета

Printed by
The Christian Press, Ltd., Winnipeg, Canada

Сerpнeвe сонцe пoвoлi зaxoдилo зa oбрiй, oбливaючи свoїм чepвoним прoмiнням стрaшну кaртину oблoги Єрусaлимy римськими лeгioнaми: — блискучi мiднi шoлoми нa гoлoвax вoякiв, цiлий лiс списiв, стрaшнi знaрaддя дo кидaння кaмeнiв з зaлiзними ричaгaми й лaнцyгaми, гpoмaднi мaшини дo рoзбивaння мiських стiн з дoвгими шиями тa бaгaтьмa iншими стрaшними вiйськoвими знaрaддями.

Тaким сaмим чepвoним сoняшним прoмiнням бyлa зaлитa стрaшнa кaртинa цiлoгo лiсу дeрeв'яних хрeстiв, нa якoх y пeрeдсeртних мyкax yмирaли сoтнi й тисячi рoзп'ятих жeртв смeртнoснoї oблoги, нaпoвнюючи пeрeдвeчiрнe пoвiтр'я вaжкими кpикaми й стoгoнaми.

Цe вceмoгyтнiй цeзaр Тит, син римськoгo iмпeрaтoрa Вeспaсiянa, oкpужив святe мiстo Єрусaлим, мiстo вибpaнoгo Бoгoм i oднoчacнo Бoгoм вiдкинутoгo нaрoдy.

А з дpyгoгo бoкy Кeдрoнськoгo пoтoкy, вищe Гeфсимaнськoгo сaдy, нa схилi Єлeoнськoї гoри, чepвoнe сoняшнe прoмiнн'я oсвiчувaлo бeзpaднi гpyпи юдeїв, якi втiкaли з пpизнaчeнoгo нa смeрть святoгo мiстa, здaючись нa милoсeрд'я Титa, — oтoгo бoгa лeгioнeрiв, який для oдних бyв жoрстoким i стрaшним, a для дpyгих дoбpим i милoсeрдним.

Тyт бyли жiнкoк i дiтeй, дoрoслi i стaрцi, вci пeрeвтoмлeнi й бeзсилi, пpибитi гoлoдoм т'яжкoї oблoги. Нa iхнiх тeмних oбличч'ях бyли виписaнi знeвiрa i жaх. Жiнкoк i дiтeй iнoдi бeзyтiшнo плaкaли aбo гoлoснo лeмeнтyвaли.

— О! Я це знаю і того я чекав! Я не хотів умирати, не дїждавшись пїмсти за Нього, — глухо прошепотїв старець, одягнений в стару подерту одїж з таким же поношеним накрїттям на сивїй головї. — Він це сказав ще тодї, що таке буде.

— Хто такий? — спитався його найближчий сусїд, тоже немїчний старець з видними ще слїдами загоєних ран на зморщеному обличчї.

— Хто? — А Той, Котрого я сильно вдарив, — вїдповїв перший старець. — Пїсля цього проминуло вже тридцять сїм лїт, а я увесь час чекав... І ось тепер Його слова справджуються...

Усї, якї тут їшли, звернули свої погляди на старця.

— О, як я пам'ятаю Його очї! — продовжував старець тихо, нїби та мова торкалася тїльки його самого. — Коли Його привели до двору первосвященника Анни, я був уже там... Я був з іншими тодї, коли Його взяли вночі в Гефсиманському саду і привели до Анни... Первосвященик Анна почав розпитувати Його про Його науку. А Він йому вїдповїв: "Я свїтовї явно казав. Я постїйно навчав в синагозї й святинї, куди всї юдеї збираються, а таємно нїчого Я не говорив. Чого ти питаєш Мене? Поспитайся отих, що чули вони, що Я їм говорив. Отож, знають вони, про що Я говорив.

— О, Великий Учителю! — зо стогоном вїдчаю перервав сам себе старець, — і я... проклятий, я тодї вдарив Його по лицї!... — То так вїдповїдаєш Ти первосвящениковї? — кажу. А Він тодї з таким великим смиренням, з такою глибокою тугою в очах подивився на мене і сказав: "Якщо зле Я сказав, — покажи, що то зле; коли ж добре, — защо Мене б'єш?"

Усї з глибоким схвильованням слухали старця. Здавалося, що вони забули за все те, що дотепер бачили, здавалося, що вони не чули того.

що відбувалося там, внизу, — не бачили ні грізних легіонів, що оточили місто, ні блискучих списів, сяючих при заходячому сонці, не бачили страшних дерев'яних хрестів з розп'ятими на них юдеями, не чули їхніх страшних стогонів і тяжких ридань.

— Уранці я бачив Його, як Він падав під тягарем хреста, — продовжував далі старець... О, Всеблагий!

Почувся приглушений стогін... Деякі, що тут ішли, здригнулися і насторожилися. Це застогнав другий старець, той, що мав на обличчі сліди загоєних ран.

— О! — тяжко застогнав вің. — Це ж я витесав для Нього такого тяжкого хреста!.. О, нехай навіки буде прокляте те залізо, яке тесало його... І не всохли тоді оті злочинні руки, що тримали сокиру...

— І я тоді бачила, як Він упав під Своїм тяжким хрестом, — відізвалася старша вже жінка з тої самої групи. — О, як я тоді гірко плакала, як плакали ми всі!.. Я тоді була ще малим дитям... Ще учора вранці Він мене приласкав... Ми, єрусалимські діти, бавилися вранці біля Овечих воріт, а Він ішов зо Своїми учнями з Єлеонської гори... Ми Його пізнали, бо бачили Його нераз і перед тим... Він був дуже добрий до всіх, а переважно до дітей... Ми оточили Його з усіх боків... Нам хотілося бути ближче Нього — хоча торкнутися до Його одежі, як це робили дорослі люди... А учні почали нас не пускати до Нього. Він тоді подивився на нас Своїм ясним зором і спокійно сказав до учнів: "Не відганяйте від Мене дітей..." Тоді я сміливо підійшла до Нього, підійшли й інші діти. А Він поклав Свою руку мені на голову, а другу руку поклав на голову одного хлопчика і каже: "Пустіть діток приходити до Мене, і не бороніть їм, — бо таких Царство Боже!" О, Владико неба

і землі, що я тоді відчула, коли Його рука погладила мою голову! Щось блаженне й солодке пішло по всьому моєму тілі і я всім своїм еством затремтіла від надмірного щастя...

Жінка закрила обличчя руками, згадуючи з болем в душі про те, що було біля сорок років тому. Усі чекали в німому мовчанні... Від Кедронського потоку і з Йосафатової долини весь час долітали страшні стогони і крики розп'ятих...

— І ось на другий день я бачила, як Він упав під тяжким Своім хрестом, — продовжувала жінка. — Я насилу пізнала Його. На Його лиці була засохла кров, жмути волосся, змішаного з кров'ю закривали Його чоло... Але очі Його були такі самі, — глибокі, ясні і щирі... О, як ми, діти, а також усі жінки тоді плакали за Ним!... А Він подивився на нас і каже: "Дочки єрусалимські, не ридайте за Мною, — за собою ридайте й за дітьми своїми. Бо ось дні настають, коли скажуть: "Блаженні неплідні, та лоня, які не родили, і груди, що не годували". Тоді стануть казати горам: "Поспадайте на нас", а узгір'ям: "Покрийте ви нас!"

І стара жінка безутішно заплакала, схватившись руками за голову.

— Так. Оце й прийшли ті дні, про які Він тоді сказав, — відповів перший старець. — Це відплата за муки і за смерть Його на хресті, — сказав він знову, показуючи лівою рукою на Єрусалим: — гори не падають на нього, і каміння не прикриває його... А я, за те, що вдарив Його, другого дня помстився сам над собою; я плюнув нечестивому Анні в лице, а потім утік до Єрихону і впросив свого батька відрубати мені злочинну руку... Ось вона — і він вийняв з-під поли свою праву руку. Вона була відрубана по самий лікоть... — Ось вона!

Другий старець, що мав на обличчі загоєні

рани, не переставав кивати сивою головою, глибоко задуманий і прибитий.

— То ти, старче, робив для Нього хреста? — несміливо запитала його дівчина літ біля п'яти, мабуть, дочка старшої вже жінки, що йшла тут.

— Я, пташко, — прибито і в'яло відповів старець. — Тільки не для Нього я тесав цього великого хреста, а для розбійника Варавви... Я був тоді столяром при дворі преторії, і думав, що роблю того хреста для Варавви. Для цього я вибрав між багатьма колодами сире і найтяжче дерево... Біля сорока років тому я був прокажений від народження, — продовжував старець, звертаючись уже до всіх, що тут ішли. — Ми, прокажені ховалися тоді поміж скелі, ніби дикі звірі... Проходжі з жалю до нас, щоб не захворіти на цю страшну недугу, здалека кидали нам по куснику хліба, мов би псам... Жахливе було наше життя!... І ось одного разу, бачимо, йде Він біля наших сховищ... Ми повилазили на дорогу. Усіх нас прокажених було десятьох. Ми стали здалека і жалібно зо слізьми закричали: "Учителю, змилуйся над нами!" Він подивився на нас своїм ніжним і тихим поглядом і каже: "Ідіть, покажіть себе священикам..."

— Ми пішли — і, о, Предвічний Боже!... ми побачили, що струпи тяжкої хвороби почали з нас спадати, рани загоювалися і все наше тіло очищувалося й обновлювалося... І я був uzдоровлений... Оце тільки небагато знаків ще досі залишилися... І це зробив Він одним тільки словом своїм... Але помімо того, я таки зробив для Нього такого тяжкого хреста!... О, Предвічний!

— Нащо ж, дідусю? — знову спиталася з великою цікавістю в голосі, дівчина.

— Було це так, моя пташко, — з глибоким болем сказав старець. — Після uzдоровлення я повернувся до Єрихону, бо там були мої роди-

чі... Одного разу, перед самою Пасхою, моя сестра, яку я дуже любив, разом з знайомими пішла до Єрусалиму, щоб принести Богові жертви у храмі. Біля Адомимових скель на них напали розбійники, на чолі яких стояв їхній ватажок Варавва. Розбійники ограбили паломників, і багатьох з них повбивали. Загинула тоді і моя улюблена сестра... Потім розбійників переловили, зловили також головного їхнього ватажка Варавву... Тоді я вже був в Єрусалимі і працював столяром при преторії. Ось тоді пронеслася по місті вістка, що перед Пасхою будуть розпнати трьох розбійників, а між ними буде і Варавва... Нам, столярам, було наказано витесати три хрести... От там я і заповзвся витесати для Варавви великого хреста і вибрав для цього найтяжче дерево... О, Предвічний!

Старець замовчав. Надворі починало темніти. Від Кедронського потоку і з темряви Йосафатової долини не переставали долітати стогони і ридання розп'ятих. У тісному колі легіонерів, що оточували місто, запалювалися перші вогні. Від часу до часу холодний голос військової труби прорізувався крізь густий передвечірній туман, іноді жалісно і болюче іржали коні... Але всі ці вечірні звуки покривалися страшними стогонами розп'ятих. У повітрі літали лелики, сполохані в своїх сховищах у стінах окруженого святого міста.

У невеликій групі людей, які сиділи на схилку Єлеонської гори, було чути важке зідхання і притишений плач.

— О, Предвічний!... І я ж побачив Його під тим тяжким хрестом...

— Як, дідусю? — не переставала цікавитися дівчина.

— А так, моя лташко... Замість трьох розбійників привели до Пилата судити — кого ти думаєш?... Його! Того, Котрий уздоровив мене й інших прокажених... Це зробили оті безбожні

первосвященики Каяфа й Анна. Зробили вони це з зависти до Нього. Його осудили на смерть і розп'яли якраз на тому самому хресті, якого я витесав для Варавви...

— А з Вараввою, дідусю, що? — допитувалася дівчина.

— То я ж тобі розповідала, дитино, що Варавву відпустили задля Пасхи. — перебила розмову жінка, видно, мати малої дівчини. — Замість Варавви розп'яли Того, Який колись поклав Свою благословляючу руку на мою голову. І ось за це, що Його розп'яли, тепер пропадає наше святе місто і величний Соломонів храм... О, Незбагнутий Боже!.. .

**
*

А Єрусалим, справді, гинув. Після неймовірно відважної оборони з боку окружених, війська Тита встигли розвалити дві зовнішні стіни, а після страшних змагань і завязаного спротиву оборонців посунулися до самого храму, аж до його величних притворів, у яких залягли для оборони найвідважніші оборонці міста, вояки первосвящеників Івана й Симона.

Окружений протягом усього літа Єрусалим гинув від голоду. За стіни міста було вже викинуто більше 600.000 людських тіл, які загинули голодовою смертю... Шістьсот тисяч людських тіл — жахливе число!

Про інші страхіття, послані Богом, на призначене для загибелі місто, між іншим, розповідає Йосип Флавій, очевидець, що був провідником воюючих проти римлян юдеїв, а потім, бачачи неминучу гибель Єрусалиму, скорився переможному Титу, надіючись таким чином знайти в нього милосердя для своїх співвітчизнян.

І Йосип Флавій оповідає:

— При кінці облоги, розповідає історик, — Тит обніс місто валами, визначив частину сво-

єї кінноти, щоб вона виловлювала всіх тих юдеїв, які, невсилі були пережити тяжкого голоду в місті, з відчаєм спускалися через стіну за місто, шукаючи там якихось відпадків чи трави для поживи... Таких нещасних щодня приводили воїни до Тита по п'ятсот осіб, — і зараз їх усіх розпинали на хрестах біля самих єрусалимських стін!

Тит, хоча й жалів цих нещасних людей, — розповідає далі Йосип Флавій, — яких щодено приводили по п'ятсот, а іноді й більше, але, з другого боку, він вважав небезпечним для себе випускати їх на волю. Тримати ж їх під охороною він не міг, бо число їх побільшувалося з такою неймовірною силою, що з тих невільників могла була б утворитися ціла армія, яка потім виступила б проти нього. Головна ж причина, що Тит розпинав зловлених юдеїв була та, що він надіявся страшною картиною розп'яття схилити решту мешканців Єрусалиму до піддачі. Титові вояки в своїй звірячій жорстокості розпинали людей різними способами, — поперек хреста, вниз головами, розп'ятого на розп'ятому. Число розп'ятих було таке велике, що бракувало місця для ставлення хрестів. Бракувало також хрестів, бо всі дерева кругом Єрусалиму були вже вирубані на хрести, а втікачів з міста прибувало все більше й більше.

Треба при тому підкреслити, що розп'яття на хресті було для юдеїв найбільш ганебним, — ганебнішим, ніж повішення й побиття камінням.

А ось страшні картини голоду, про які розповідає той самий історик-очевидець.

У місті, — оповідає він, — страшний голод шалів з найбільшою силою, спричинюючи горе, якого не можна описати. В окремих домах, де тільки появлялася якась пожива, напр., кусок зачерствілого сухого хліба, пригорща немеленого зерна, все те, що можна схопити зубами й жува-

ти, — між домашніми зав'язувалася страшна боротьба, бо кожний бажав чимбудь заспокоїти голод. Найкращі приятелі билися між собою, діти відбирали в батьків, батьки в дітей, щоб тільки задоволити себе й продовжити ще хоч на кілька днів своє гірке життя. У ці страшні дні не було найменшого милосердя навіть до тих, які конали з голоду. Коли вони мали в устах кусок шкіри від сандаля, інші виривали це з умираючих уст і в відчаю жували самі... А до хат безустанку вривалися збожеволілі від голоду свої таки вояки-юдеї, обшукуючи за поживою кожний куток. З розпухшими від голоду устами, вони бігали скрізь, ніби розбійники, вломлювалися до закритих дверей і шукали-шукали. Одні виходили, а другі вже вломлювалися з іншого боку дому...

Голод змушував цих нещасних людей хватати зубами все, що тільки попадалося під руки... Одні з'їдали свої шкіряні пояси, взуття, зривали зо своєї зброї шкіряні речі, інші просто їли рештки сіна, яке дебудь ще збереглося...

**
*

Божественно-чудова ніч стояла над Єрусалимом, — над містом, призначеним на загибелю. Багаття, яке горіло там, де стояло римське військо, давно вже погасло. Вогні, що де-не-де мигали в вікнах нещасного міста, також один за одним згасали. Тільки високо-високо в глибокому нічному небі блимали ясні зорі, ніби вартуючи страшної глибокої тиші. Сузір'я Оріона з Трьома Царями на його поясі і Сіріус, з його ясним світлом, здавалося, востаннє журливо дивилися з вишини на призначений на знищення Іродів храм... З самого початку свого сотворіння вони так само блимали, так само кліпали своїми очима, як і сьогодні. Вони колись бачили постання цього святого міста. Вони бачили Авраама, який пас отут

свої отари... Вони чули голосіння Агари в Зайорданській пустині... Вони бачили праведного Лота, як він утікав з призначених на погибель міст Содоми й Гомори. Вони бачили, як огнене море заливало міста й всю околицю, в наслідок чого потім постало Мертве море з сірчаною водою... Ті зорі, що блимають в глибокому небі, бачили так багато-багато, а тепер також споглядають на страшну картину.

Проходили століття, тисячліття, ніби один день.

Вічні небесні вогні в таку саму чудову ніч ллють своє ласкаве світло на самотню тінь глибоко-скорботної Людини в Юдейській пустині.

З того часу минає ще кілька літ, але не багато. Після страшного зо своїх наслідків дня, над Єрусалимом стоїть така сама божественно-чудова ніч... І тепер ті небесні огні ллють своє дивне світло на невелику гору і на три хрести, які там стоять... Але тіл, що були розп'яті на цих трьох хрестах, ті вічні вогні вже не бачать...

Тепер Єрусалим обложений Титом... Божественно-чудова ніч!.. Але й ця чудова ніч не заглушує страшних стогонів, які долітають від безчислених христів, на яких розп'яті люди...

Утомлені страхіттями дня, групи юдеїв на схилку Єлеонської гори давно вже позасипляли. Не знає тільки сну старість...

-- І я бачила, і я впізнала Його, — чується в темряві тихий голос старої жінки. — Тоді я була молодою, гарною...

--- Де ж ти Його бачила? — спитався інший голос.

-- В Самарії, біля Якової криниці... Одного разу я прийшла до тієї криниці за водою, і бачу, — сидить біля криниці якийсь чоловік, видно подорожній... Бачу, що втомився і присів відпочити... Я приходжу до криниці зо своїм водоносом, щоб набрати води, а Він каже до мене:

— Дай напитись мені!

А я бачу по Його одежі й по всьому, що Він не самарянин, а юдей, а тому й кажу до Нього:

— Як же Ти, юдеянин будши, та просиш напитись від мене, самарянської жінки? Ти ж знаєш, що юдеї з самарянами не сходяться.

А Він мені тоді на це відповів:

— Коли б ти знала Божий дар, і хто Той, що говорить тобі: “Дай напитись Мені”, — ти б у Нього просила, і Він тобі дав би живої води.

А я Йому на це:

— Пане, — кажу, — і черпака в Тебе нема, а криниця глибока, — звідки ж маєш Ти живу воду? Чи ж Ти більший за нашого батька Якова що нам дав цю криницю, і він сам з неї пив, і сини його, і худоба його?

А Він, подивившись на мене, тихо відповів:

— Кожен, хто воду цю п'є, буде прагнути знову. А хто питиме воду, що Я йому дам, прагнуть не буде повік.

Тоді я, нерозумна, кажу до Нього:

— Дай мені, Пане, цієї води, щоб я пить не хотіла, й сюди не приходила черпати.

А Він на це відповів:

— Іди, поклич чоловіка свого та й вертайся сюди.

А я тоді була дуже велика грішниця і кажу до Нього:

— Я чоловіка не маю.

Тоді Він до мене:

— Ти добре сказала: Чоловіка не маю. Бо п'ятьох чоловіків ти мала, а той, кого маєш тепер, — не муж тобі. Це ти правду сказала.

І від цих Його слів мені стало так соромно, так страшно...

— О, Єгова! О, Адонай Господь! — почувся в темряві голос відчаю. — Храм наш горить! Дивіться, горить храм!

Цей голос розбудив сплячих. Вони всі зірва-

лися на ноги і зо страхом дивилися на полум'я, що підносилося від одного притвору біля храму. Кінки й діти почали голосно плакати.

— Це горить біля срібних воріт... Горить у притворі, — заспокоював чийсь голос.

— О, Адонай! О, Єгова!

— Але полум'я не може торкнутися храму... Ні, не може... Стіни храму вогню не бояться, — вони вічні...

З міста долітав гамір і тріск пожежі.

Сильні, обложені сріблом ворота храму, тепер були охоплені вогнем. Срібло скоро розтоплювалося і вогонь швидко перекидався на притвір. Бачучи це, римляни підпалили й інші притвори, які різними прихованими ходами провадили до самого храму, якому тоді не було подібного по своїм багатству й величі ніде в світі, — ні у всевладному Римі, ні в стоворотних Фівах.

І ось, навколо цієї чудової будови розпливлося полум'я

— О, ціле море вогню! море вогню!.. О, Предвічний! — голосив у відчаю, підносячи до неба руки, той, що колись був прокаженим.

— Це Він посилає таке і мені і їм за побиття, за оплювання, за тернового вінця, за Голгофу, за хреста! — з якимось глибоким піднесенням і болем кричав той, що був колись слугою в первосвященика Анни. — У Мене пімста і Я віддам!.. Так, це сказав Сам Єгова. І тепер Він посилає відплату за Голгофу, за хреста!

— За хреста! — з глибоким стогоном повторив колишній прокажений, — а мої злочинні руки зробили для Нього того хреста... О, Предвічний!

**

Море вогню, яке обійняло весь храм, сильно стривожило Тита. Він не бажав гибелі храму, вважаючи його мистецькою окрасою всього сві-

ту, незвичайного пам'ятника людського духа. Він негайно видав наказ гасити п'єжежу. Видав наказ негайно звільнити храмовий двір для вступу туди його легіонів, а на ранок скликав раду з усіх провідників великої римської армії.

На наради прибули: Тиверій і Олександр, головний командир всіх армій, Секст Церсал, — командир п'ятого легіону, Ларцій Лепід, — командир десятого легіону, Тит Фрігій, — командир п'ятнадцятого легіону Фронтон Етерній префект обох легіонів, які прибули з Єгипту, Марко Антоній Юліян, — правитель Юдеї, і всі військові дорадники.

Тит розпочав наради короткою промовою, в якій виділялося одне найголовніше питання: що зробити з храмом?

Першим забрав слово Ларцій Лепід. Промова його була така коротка, як і його меч, по якому він ударив своєю загартованою в боях рукою.

— Імператоре! Доти, поки цей храм буде стояти тут, як центр юдейського зборища, вони ніколи не перестануть думати про повстання й різні заворушення проти влади, — сказав він, дивлячись по зібраних.

Тит мовчав. Як предсідник нарад, він не бажав діяти самовільно.

Після Ларція говорив Марко Антоній Юліян.

— Імператоре! — сказав він м'яко: — вистав юдеям останні умови: Якщо вони звільнять храм, в якому засіли для оборони і ніхто з них не піднесе меча для його оборони, тоді храма треба врятувати. Коли ж вони з храму будуть ставити опір, то його треба знищити, бо в цю хвилину він буде не храмом, а укріпленою твердинею і відповідальність за знищення святині не впаде на нас, а на тих, що примусили нас до того.

Тит подивився на присутніх, ніби чекаючи їх слова, знову перевів свій пильний зір на Марка Антонія Юліяна.

— Ні! — рішуче сказав імператор. — Навіть коли юдеї будуть оборонятися з вишини храму, то й тоді не можна нам мститися за їхні бунтівнічі дії на бездушних предметах і нищити таку неоціненну будову. Знищення храму буде великою втратою для римлян, а якщо ми його збережемо, він у майбутньому буде прикрасою всієї нашої імперії.

Думку Тита підтримали Тиверій Олександр, Секст Цереаль і Фронтон Етерній, — це рішення повністю було прийняте.

— Але храм давно вже був призначений до заглади! — голосить історик падіння Юдеї й Соломонового храму.

**

З нашого людського погляду трагічна подія, щоб стерти з лица землі юдейське царство, його святу столицю Єрусалим і предивної краси Соломонів храм, пояснюється тільки впертістю групи засліплених і божевільних людей... Відчай засліпив їх очі і вони самі передчасно поховали в могилу свою державу, і свою майбутність... А було це так:

Тит дав наказа гасити пожежу з зовнішніх притворів храму. Вогонь, хоча й охопив уже масивні стіни, але він був безсилий зломити їх. Який огонь може перемогти таке чудо! Яке полум'я всіли спалити камінні споруди піраміди Хеопса, які збудовані з багато менших каменів.

Ні! — юдеї загинули через свою засліпленість. Коли, з наказу Тита, римські легіонери гасили палаючі притвори храму, засліплені юдеї кинулися на них з того самого храму, який міг умістити в собі багато їх тисяч. На подвір'ї храму зав'язався страшний бій. З обох боків було найбільше завзяття і лють. Але потім терпелівість римських воїнів увірвалась.

— Як це так! — кричали вояки. — Ми рятує-

мо їхнього храму, а вони нас убивають! О, боги! О, Юпітер! пошли на них свої отнені стріли!

— Я за Юпітера! — засміявся один вояк і схопивши горючу головню, крикнув до свого товариша: “Нагнись!”

Той зігнувся, підставляючи своєму другові сильні плечі.

І звершилося!.. Горюча головня, ніби Юпітерова блискавка, полетіла крізь “золоте вікно” до середини храму!..

“Коли огонь запалав у самому храмі, — оповідає очевидець, — юдеї підняли голосіння дійсно гідне такої трагічної хвилини!..”

І Єлеонською горою покотився гомін голо-сіння. Передсмертні нелюдські крики рвучко потрясли глибинні щілини Кедронського потоку і Йосафатову долину, — вони долітали сюди від безчисленних хрестів, на яких корчилися в тяжких муках тисячі розп'ятих..

Післанець доніс імператорові Титу про все, що сталося, — пише очевидець тих страхіть. — Імператор саме відпочивав у своїм наметі після великого бою на храмовому подвір'ї. Почувши страшну новину, він зірвався зо свого ложа і поспішно кинувся до храму, щоб спинити пожежу. За ним пішли всі полководці, а також нечислені полчища легіонів. Усе це, ніби страшна морська хвиля, рвонулося туди, де палав храм. Хвилі легіонів залили собою всі вулиці, всі майдани, що були навкруг храму, всі горючі вже притвори. Над місцем недавніх молитов стояв гул людських голосів, брязкіт зброї, тупотіння ніг, стогін і прокляття, — страшні хвилини.. Голос цезаря, його розпорядження, його прокляття розпливалися в роз'юшеній юрбі і їх тепер ніхто не чув. Тепер жодна сила вже не могла затримати страшного натиску легіонів. Задні ряди тиснули передніх, гнали їх просто в пожежу притворів і доптали ногами тих, які впали в цьому живому

крутіжі... Страшна хвиля досягала вже великого жертівника, на якому ще недавно приносилися жертви... Але ось навколо святого підвищення ростуть купи убитих і подушених людей, а по сходах, що вели до місця самого жертвоприношення, спливають струмки крові, котяться вниз людські тіла...

Тит, у супроводі своїх полководців увійшов у Святеє Святих. Усе те, що імператор там побачив, було вище всіх його сміливих сподівань. Перед його очима стало в усій своїй славі справжнє чудо — місце, гідне перебування Найвищого Божества — Єгови, місце незбагнене в своїй величі, безконечне в просторі і часі!

І це світове чудо безслідно й назавжди спеліло від страшної пожежі...

“І як не гірка, як не трагічна була доля одного з найбільших творів людських рук, найбільшому мистецтву, яке колибудь існувало на землі, — оповідає очевидець цієї всесвітньої події, — але утішною думкою повинно бути те, що все стається з Божої волі і немає на землі нічого вічного...”

Чудовий Соломонів храм, що був окрасою нашої землі на протязі тисячі сто тридцять літ, сім місяців і п'ятнадцять днів, тепер гинув у морі страшної пожежі.

**

Для того, щоб дати хоча приблизну картину про велич Соломонового храму, в якому, за кілька років до його спалення, часто лунало слово Божественного Учителя, послухаймо, як його змальовує той самий очевидець, великий історик-юдей.

Храм був збудований на дуже укріпленому й сильному верху гори Морія. Спочатку самого верху гори насилу вистачало тільки для храму і для жертівника, бо верх цей був дуже похилий

і стрімкий. Але цар Соломон, перший основоположник храму, провів потрібні роботи на горі, скріпив стіною східню частину гори, провів здовж великий насип і розширив площину. В слідуючих віках гора все більш і більш розширялася дорогою різних розчищень і насипів і таким чином самий верх гори розширився до таких розмірів, що на ньому була можлива побудова храму. Після того, як юдеї розширили й скріпили саме підніжжя гори, а також її верх, вони почали цю всевітню величну будову, на яку пливли скарби з усього тодішнього світу. Сама низька частина храму твердо стала на фундаменті, який був завгрушки 300 ліктів (43 рос. сажнів), а місцями й грубший. Камінні плити, які вживалися для фундаменту були величиною в 40 ліктів. Народ так ентузіастично й захоплено перейнявся будовою тієї величі, що віддавав усе, що мав, а тому храм був закінчений скоріш, ніж того сподівалися його будівничі.

Гідними такого сильного фундаменту були на ньому також величні будови. Навколо тягнулися чудові подвійні галерії, що спиралися на мармурові підпори по 25 ліктів заввишки. Підпори були витесані з білого мармуру, а сволюки галерій— з кедрового дерева. Найвища мистецька викінченість праці, чудова гармонійність кольорів самих матеріалів робили будову напричуд величною, не дивлячись на те, що стіни храму назовні не були розмальовані мистцями.

Ширина кожної галерії або притвору була на 30 ліктів. Великий відкритий майдан біля храму був вимощений різною кольоровою мозаїкою. Між першим і другим святими місцями храму стояла камінна, чудово вирізьблена огорожа, заввишки 3 лікті, а на ній в однакових віддалях підносилися підпори, на яких грецькою й римською мовами був виписаний закон очищення, який казав, що жоден приходень чи чужинець не пови-

нен вступати до святині, бо це друге освячене місце і було дійсною святинею. До нього вели 14 ступенів. Святе місце представляло собою квадратове закінчення, обведене окремою стіною. Широкі сходи, які вели догори, закінчувалися площиною, яка відділялася від стіни святині на 10 ліктів. Звідси йшли другі сходи, кожні з них мали по 5 ступенів і всі вони провадили до воріт, яких з північного й південного боків було 8, а на сході — двое.

Усі ці ворота робили своїм багатим виглядом глибоке враження; зверху аж донизу всі вони були обложені чистим золотом і сріблом, а деякі коринтською міддю (мішанина золота, срібла й міді), яка тоді оцінювалася дорожче найчистішого золота. Ті величні ворота наводили страх і благоговіння на тих, хто проходив ними. Зараз за ворітьми, з обох боків підносилися високі башні, і кожна з них була 30 ліктів квадратової широчини і 40 ліктів висоти. Башні ті опиралися на мраморні колони, які мали в своєму обширі по 12 ліктів.

Скрізь і в усьому — величезні розміри!..

В середині храму — золото, золото без кінця і міри!..

Внутрішня святиня храму ділилася на дві частини, але відкритою залишалася остання частина. Над величезними ворітьми, які вели до закритої частини храму, висіли так само великі золоті виноградні віття, від яких знову звішувалися золоті ягоди винограду величиною в ріст людини. Це було щось найбільш величне і незбагнене! Але для думного “вибраного народу” було мало і тієї величі!.. Самі ж ворота того таємничого відділу храму були зроблені з чистого золота і мали 50 ліктів заввишки і 16 ліктів широчини!.. Над ними звішувалася такого самого розміру завіса, вишита голубим гіяцинтом, вісоном, шарлахом і пурпуром. Ця завіса була символом вселенної з

усіма її стихіями й елементами: — шарлах — огонь, висон — земля, гіяцинт — повітря, пурпур — море. Вишивки на завісі представляли весь небесний простір з усіма його великими й малими світилами...

І це та сама “завіса в храмі, тієї хвилини, коли Ісус на хресті голосом сильним іскрикнув, — і духа віддав... Й ось завіса у храмі роздерлась надвое — згори аж додолу”.

Крізь ту завісу проходили служителі Божі золотими ворітьми до середини головної частини святині, яка мала 60 ліктів височини, 60 ліктів довжини і 20 ліктів ширини. У свою чергу, згідно довжини, це місце розділювалося знову на дві частини. У першій частині були три найбільш визначних, відомих усьому світові творів мистецтва: — з чистого золота світильник, стіл і жертівник для всепалення. Світильник розвішувався на сім окремих лямп, які визначали сім відомих старому світові планет. Стіл з дванадцятьма на ньому хлібами, кадильниця, наповнена тринадцятьма різними пахучими рослинами, взятими з моря, із заселеної землі і з незаселеної пустелі. Ці рослини символізували те, що все походить від Бога, і воно Божі належить, йдучи до Нього з димом палення.

Сама внутрішня частина святині, яка мала 20 ліктів вишини, широчини і довжини, також була відділена завісою. У тій частині не було нічого, але перед тим там стояла “скриня заповіту”, яка не відома коли і де поділася... Залишалось ще тільки одне місце, одна порожня частина: — вона, — каже Йосип Флавій, — була закритою, недоторканою і для всіх недоступною. Це було — Святе Святих.

Все ж таки в часі пожежі Таїт устиг про-
братися у Святе Святих, але вмить вибіг звідтам,
— розповідає той самий очевидець, що описав
гибель Єрусалиму і його чудового храму.

Зовнішній вигляд храму, — каже він далі, — представляв собою тільки те, що може чарувати очі і душу людини.

Покритий з усіх боків грубими золотими плитами, він сяяв від раннього сходу сонця і блиск цей був подібний до соняшних променів. Чужинцям, які прибули до Єрусалиму на поклоніння, він виглядав здаля, ніби покритий яснобілим снігом, бо там, де він не був обложений золотом, був білий, ніби найбільший сніг.

І вся ця велич і краса загинули. Золото і срібло розтопилося, обернулося в безформні грудки, які розхватали і рознесли скрізь римські воїни... Тоді золота на ринку появилось так багато, що в Сирії воно негайно обезцінилося на половину.

**
*

Сонце стоїть високо над Єрусалимом, обливаючи своїми проміннями Єлеонську гору і Голгофу. На вулицях святого міста лежали купи згарищ... Серед тих мертвих руїн немає ні однієї живої істоти... Усе, що тут було живе, загинуло в пожежі, а ті, що якимсь чином залишилися при житті, були забрані в полон або продані в неволю.

Між тими обгорілими купами каміння сновидать цілі отари шакалів і розтягають непохоронені тіла юдеїв. З-за Йордану і з-над Мертвого моря, з полум'яної Петри й Аравії, з юдейських гір і пустель великими хмарами полетіли на опустошене й залишене святе місто орли, ворони й усякі інші кровожадні птиці. Вони розлетілися по згарищах, шукаючи поживи, а потім сідали на перекладинах хрестів, на яких ще висіли тіла розп'ятих, дерли довгими своїми дзьобами присохле до костей людське тіло і голосно крякали... Цей моторошний голос далеко лунав по заставлених хрестами узбіччях гори. Дійсно, багате жниво, криваве весілля смерті!..

Я сказав, що там не було ні однієї живої людської душі. Ні! — погляньте і ви побачите на самому верху Голгофи, біля самого “Лобного місця”, зажурену постать старшої людини. Це похилий і зігнутий старець. Непокрита його голова була густо посипана попелом із згорілого храму... Він поволі хитається то в один, то в другий бік, ніби від сильного болю зубів. Прислухайтесь до його шепоту, — він щось тихо-тихо, ледь чутно говорить... Так, це він проказує з книги Плача пророка Єремії. Він плаче разом з пророком...

— Як ця столиця сидить одинока, — та, що була колись така багатолюдна, стала, мов би вдовою; город великий між народами, князь над краями, — платить нині данину! Плаче гірко по ночах, сльози ллються по щоках; з усіх, що його любили, нема нікого, хто б розважив; усі приятелі його зрадили його, стали ворогами... Посумніли дороги на Сіон, бо перестали прочани ходити; всі брами його опустіли, священники зідхають, дівчата горюють, — гірко й йому самому... Вороги його взяли гору над ним; противники розкошують, бо Господь послав на нього злидні за премногі його провини... О, нехай вас ніколи таке не спіткає, всі ви, що дорогою проходите мимо! Гляньте, придивіться, чи є біль такий, як мій біль, що на мене впав, що послав на мене Господь у день палаючого гніву Свого? Господь відвернув від нього Своє обличчя, закrywся хмарою і молитва його не дійде до Бога. Він відкинув жертівника, потряс храма, розсипав у порох стіни Єрусалиму...

Почувся важкий стогін... Це стогнав старець, який сидів на Голгофі. А кровожадні птиці продовжували зловіще кричати, вириваючи в себе здобич і літаючи над згарищами. — О, — знову глибоко промовив старець, — сплеснуть по тобі руками, свистом глузу будуть свистати по тобі всі, хто проходитиме мимо, киватимуть своїми

головами і питатимуться: — Чи це те саме місце, вінець слави і радість усієї землі?..

Це сидів на Голгофі й плакав над знищенням Єрусалиму бувший слуга первосвященника Анни, той, що вдарив Христа, а потім, переслідуваний сумлінням, відрубав собі ту руку, яка піднеслася на Спасителя.

А шакали, орли й ворони продовжували свій пир смерти.

**

А тепер перейдімо від цього скорботного місця до веселого Риму.

Так, Рим дійсно веселиться... Найбільш гордий і незломний на увесь світ народ — тепер зломаний, розчавлений, розсіяний по всій землі в неволі і в кайданах.

Веселий Рим зустрічає свого переможця Тита, зустрічає його залізних легіонерів з сяючими золотими орлами, які оце тепер повертаються до свого міста, облетівши перед тим увесь тодішній світ.

На пишному тріумфальному повозі Тит в'їздить по "святій дорозі" на віковичний "форум романум". За повозом, згідно стародавнього римського звичаю, біжить народній блазень, що сильним голосом кидає на сьогоднішнього тріумфатора гіркі слова докору. Але веселий Рим сміється сьогодні зо свого блазня. Скрізь лунають голосні привіти, підносяться окрики великого захоплення.

За тріумфальним Титовим повозом посувається другий такий самий повіз. На ньому стоїть, сяючи до сонця своїм чистим золотом, великий світильник, узятий з Соломонового храму, а також інші священні скарби, вирятувані з пожежі.

За тими двома розкішними повозами вели полонених юдеїв, провідників повстання й інших визначних людей, зловлених зо зброєю в руках.

Усі вони були закуті кайданами. На багатьох провідниках юдейського повстання, які тепер ішли за повозами, блищали грубі ланцюги, вилиті з перетопленого пожежою золота, з різних скарбів величного храму.

Загальну увагу глядачів звертала гарна, хоча вже і не молода жінка, яка йшла разом з невільниками, ведучи за руку пречудову дівчину, що мала не більше п'яти років. Розкішні її коси золотими хвилями спадали на плечі і розпливалися, ніби справжнє золото.

— Маленька Венера!.. маленька Венера!.. Афродита! — лунали між юрбою крики піднесення й подиву.

Полонянка, яка вела за руку цю гарну маленьку дівчинку, була та сама юдейська жінка, котра напередодні знищення Єрусалимського храму, разом з іншими жінками й чоловіками, вийшли з Єрусалиму й сиділи на схилку Єлеонської гори. Це вона розповідала тоді про те, як будучи маленькою дівчинкою, разом з багатьма іншими єрусалимськими дітьми бажала наблизитись до Великого Учителя, але учні Його не пускали їх. І тоді Учитель, поклавши Свою руку на її голову, сказав: "Не бороніть дітям приходити до Мене". Тепер ця жінка йде вулицями Риму разом з іншими невільниками, ведучи за руку свою гарну донечку. Тепер і мати, і донька були обвинувачені в великій державній зраді, у повстанні проти сильної римської влади і засуджені воєнним судом на смерть. Разом з багатьма невільниками вони будуть віддані лютим звірям у великому римському цирку.

А провина тієї жінки була така. Коли Єрусалим упав і його руїни покрилися димом, ця жінка, яку звали Соломеєю, бажала вийти з горючого міста до недалекої Віфанії, де жила її родина, разом з Лазарем, приятелем Спасителя. Соломея пішла до начальника найближчої військової сто-

рожі, щоб отримати перепустку. Випадково намет цього начальника був на горі Голгофі, біля самого “Лобного місця”. Коли Соломея зближалася до намету, вона побачила, що римський легіонерський орел, — державний знак Риму, — стояв при вході до намету, якраз на тому самому місці, де тридцять сім років тому стояв хрест із розп’ятим Спасителем. Це місце дотепер було для послідовників Великого Учителя недоторканою святинею. Щороку Соломея приходила на це місце в дні Христових страждань і на знак, що залишився від хреста Господнього, поливала пахуче миро. Побачивши тепер зневагу своєї святині, Соломея забула про всяку небезпеку. Вона схопила легіонерського орла, плюнула на нього, кинула на землю й почала доптати його ногами. Маріям, її маленька донечка, наслідуючи свою матір, також доптала орла своїми маленькими ніжками... Побачивши зневагу імператорського прапора, воїни схопили Соломею і разом з Марієюю відвели до Тита. На домагання своїх легіонерів імператор віддав матір з донькою до військового суду, який і видав страшний смертний вирок, — Соломея й Маріям віддаються голодним звірям на арені цирку.

— Маленька Афродита!.. Народилася Венера! --- не переставали лунати голоси юрби.

**

Накінець, прийшов день гладіаторських змагань, день страшних видовищ, коли збереться ненаситна юрба Риму і юдейських невірників кинуть голодним звірям.

Великий цирк, в якому легко могло зміститися півмільйона людей, наповнився по самі береги. Нічого так не тягнуло жорстоких, і окаменілих римлян, як криваві видовища. А сьогоднішній день був особливо притягаючим для кровожадних римлян: смертельний бій гладіаторів з

двома юдейськими силачами, яких Тит привіз зо зруйнованого Єрусалиму і віддання нумидійському леву гарної юдейської полонянки з її донечкою. Тому й прийшов до цирку майже весь Рим. Юдейські силачі були: Юда, син Мертонна, і Симон, син Яіра. У часі бою на вулицях Єрусалиму від їхніх сильних рук загинуло чимало римських легіонерів. Але тепер вони зв'язані кайданами й чекають свого останнього змагання.

Місця просторого амфітеатру наповнені від самого низу аж догори. Кращі місця, ближче до арени, зайняті сенаторами, начальниками легіонів, знатними їздцями та іншими визначними представниками пануючого Риму. Самі останні місця були переповнені звичайною сірою юрбою і римськими вояками. Самі верхні рядки місць, ніби один великий квітник, рябіли різноманітним жіночим убранням, починаючи від знатних дам і кінчаючи звичайними жінками, жадними кривавих видовищ.

У глибокій імператорській ложі сидів сам Веспасіян. Біля нього був його син Тит, якого голова, здавалося, тільки трошки трималася на тугій шиї. На легкий знак імператорської руки, весь амфітеатр наповнився голосними звуками труб.

На широку, посипану піском арену, виходили воїни. На розпорядження імператора сьогодні виступає тільки дві пари змагунів, — германець, який вступить у боротьбу з юдеєм Юдою, сином Мертонна, і гладіатор скит — з юдеєм Сином, сином Яіра.

Під звуки сильних труб вони йшли поволі, широкими кроками. Вони були нагі і тільки невеликі льняні пояси щільно прикривали їхні ноги вище колін. Германець ніс в одній руці сітку, а в другій великого тризубого списа, ніби тількищо отриманого від самого Нептуна. Юда

мав тільки короткого меча. Двох інших змагунів були озброєні мечами і щитами.

Порівнявшись з імператорською ложею, змагуни затрималися. Труби нараз затихли.

— Ave, imperator! — morituri te salutant!* — викрикнули обидва гладіятори, падаючи на коліна.

Юдеї навіть не обернулися в бік імператорської ложі. Вони тільки піднесли руки до неба і на хвилину ніби завмерли в якомусь глибокому чеканні.

— О, Адонай Господи! — крикнули вони разом. — Боже Авраама, Ісаака й Якова!.. О, Єрусалиме!

Потім усі четверо почали обходити навколо ввесь майдан, щоб глядачі могли приглянутися до їхніх мускулів, зважити їхню силу і знати за котрим з них іти об заклад.

— О, Юпітер! — який чудовий цей скит! — почувся між жінками піднесений голос.

Цей голос мужчини покрили своїм сміхом. А скит дійсно був, ніби вилитий з бронзи. Усі члени його тіла виявляли незломну силу й міць. Германець був також сильної будови, — з широкими плечами, волохатими грудьми і з довгою рижою бородою. Біля нього йшов Юда і в порівнянні з цим велетнем, він був ще хлопчиною. Але рівні мускули Юди свідчили про його спритність і відвагу.

— Це африканська пантера, — сказав тихо Тит до батька, бачачи Юду перед тим у боях зо своїми легіонерами.

Симон був майже одного росту зо своїм супротивником, але тонший і спритніший.

Коли змагуни обійшли всю арену, розпорядник видовищ подав знака першій парі. Знову за-

* Хай живе імператор! — тебе вітають ті, що йдуть на смерть!

грали труби. Увесь амфітеатр завмер, чекаючи першого змагання і першої крові. Змагуни другої пари відійшли набік і непорушно стали навпроти імператорської ложі.

Юда і скит, які повинні були розпочати це криваве видовище, розійшлися на заздалегідь відмірену віддаль і пильно дивились один на одного. Скит, який з дитинства привик на степах Танаіса зручно кидати арканом на диких коней, підібрав тепер своєю сітку так, що вона була подібна до справжнього аркана. Вичікуючи хвилини, Юда зробив крок направо, ніби він хотів обійти свого противника. Але гладіатор не зводив з юдея своїх очей, тримаючи міцно свого тризубного списа і ніби не звертаючи навіть уваги на сітку в своїй правій руці.

Умить сітка майнула в повітрі, і коли б Юда не володів спритністю пантери, вона якраз упала б йому на голову. Але він відскочив убік і зо спритністю дикого kota почав бігати навколо свого противника. Сильний гладіатор насилу встигав обертатися.

— Скитові закрутиться голова, — сказала тихо молода весталка, яка сиділа в окремому місці між служительницями богині Вести.

Тит усміхнувся, почувши голос знайомої молоді весталки. Він знав її, а вона ще недавно, тільки учора трохи засоромила його перед іншими. Відомо, що весталки так шанувалися в Римі, що коли засудженого вели на смерть і траплялося так, що дорогою зустрічалася весталка, то ця хоронителька вогню богині Вести, ніби найбільша державна влада, звільнювала засудженого. Учора Тит, ідучи зо своїми лікторами по Форумі, зустрів юрбу римлян, які вели якогось старця-юдея, схваченого на Форумі. Старець своєю довгою палицею скинув з п'єдесталу статую Венери і розбив її на дрібні куски. Його зловили, привели до Тита, а той звелів своїм воїнам від-

рубати старому голову. Але тільки-що воїн підніс свого меча, вмить з юрби почувся рішучий голос: "Цезарю! Стань! — Легіонере, поклади свого меча на його місце!..." Юрба покірно роздвоїлася. Це була молода весталка, а старець-юдей, що розбив статую Венери, був знайомий уже нам колишній прокажений, якого уздоровив Христос. Він прийшов сам до Риму, щоб отримати тут мученичого вінця, подібно апостолові Павлові... Тит негайно його звільнив.

Але у скита голова не закрутилася. Навпаки, знайшовши найбільш відповідну хвилину, він так зручно кинув свою сітку, що вона упала на голову Юди, зашморгнувши при тому його ліву руку. Тризубий спис торкнувся голих грудей юдея, він негайно його відбив, але спис посковзнувся на ліве плече і глибоко вгруз у тіло Юди... Бризнула кров...

— Habet! цебто влучив! влучив! — почувлися радісні оклики безсердечної юрби.

— Non habet! — спокійно відповів Юда і його меч глибоко вгруз у серце скита.

Великан упав на землю, ніби підрізаний дуб. Юда, відкинувши від себе окривавленого меча, підніс руки до неба.

— О, Єгово! — крикнув він на весь амфітеатр, — прости мені вбивство скита!.. Він нічого не винен за знищення Єрусалиму.

У різних місцях амфітеатру почувлися оплески.

— Га, якого силача переміг! — сказав чийсь голос.

— Давид Голіята! — відповів хтось інший.

Юда поглянув у той бік, звідки почувся останній голос, і серед римської юрби пізнав обличчя свого одновірця, яких тоді в Римі було вже дуже багато.

Дозорці цирку негайно віднесли тіло скита, а Юду також відвели.

Тепер прийшла черга на другу пару, — Симона і германця. Знову затрубили труби, — це був знак, який кликав гладіаторів до бою.

Борці вийшли наперед. Германець рахувався за одного з найкращих гладіаторів. Він з самих юних літ навчався в гладіаторській школі і немало пролив крові отут перед своїми глядачами. Він пішов тепер просто на свого противника. Мечі обох змагунів заблищали до сонця, заздвеніли ніби від болю. Обидва противники спритно відбивали удари...

Нараз германець відкинув свого щита набік.
— Спритність Спартака! — посміхнувся Тит.
— Тепер юдей напевно загине...

Підійнявши високо свого меча, германець поволі пішов, не охоронений нічим, просто на прикритого щитом Симона. Бачачи небезпеку, Симон щільніше прикрив щитом свої груди й живота.

І вмить усім показалося, що германець ніби спіткнувся, упав на одне коліно... Але це було навмисне, бо негайно його меч опинився над щитом свого супротивника...

Голосні оплески потрясли всім амфітеатром, і полетіли над розхитаною юрбою.

— *Habet! Habet!*

— *Non habet!* — устиг виговорити Симон, і, перехилившись через голову свого противника, встромив йому в плечі меч...

Обидва були мертві, і їхні окривавлені тіла дозорці негайно винесли.

І знову зловіще залунали голоси труб.

— Вивести жінку з дівчиною, — розпорядився едитор.

Тит нахилився до батька і щось йому тихо сказав.

— Чому ж ти допустив до цього? — спитався його імператор.

— Усі легіонери вимагали цього... Образа і зневага римського орла...

На арену вийшло щось, ніби видовище, — все в білому... Це була Соломея, яка йшла поволі, ведучи за руку напричуд гарну дівчинку... Дитя було голе, з розпущеними косами, ніби вигаптованими з чистого золота. Юрба захвилювалася. Почулися голоси грубого нарікання й захоплення.

— Це... це маленьке божество... — неслося з усіх кінців амфітеатру.

А мати вела свою дитину за руку й ласкаво говорила їй:

— Зараз прибіжить така добра кішка, яка візьме нас до твого батька і до Того доброго Ісуса, про Котрого я тобі так багато розповідала. Його святу руку я тепер відчуваю на своїй голові. Не бійся, дитино!...

А дівчинка ішла біля матері, піднесла свою голову і з дитячою наївністю, поглядом невинності розглядалася навколо себе.

— Ave imperator! — moriturae te salutant! — проголосив едитор, коли Соломея з Маріям порівнялися з імператорською ложею.

— Он, бачиш, дитино моя, Боже вікно? — говорила Соломея, показуючи на сонце. — Звідти тепер дивиться на нас добрий Ісус, Син Божий, а також твій батько, який давно помер... Бачиш, дитино, злі римляни забрали нашого Єрусалима і добрий Ісус кличе нас тепер до Себе...

— Яка краса, яке божество! — чулися всюди голоси.

— І дай, щоб така гадина виросла, то через неї всі юнаки зійдуть з розуму, — почувся глумливий голос якоїсь жінки.

Нараз десь розлігся сильний гук грому... Усі жахнулися... Жахнулася й Соломея з Маріям і зблідли. Це був голос лева...

— Чуеш, дитино, це та добра кішка тішиться, що зараз понесе нас на небо до твого батька,

в новий Єрусалим, — говорила Соломея, показуючи дитині великого звіря, що вибіг з-за залізних ґратів.

Страшний в'язень дійсно радів, побачивши світло, сонце, волю. Перебуваючи довго в своїй темній в'язниці без жодного руху, згубивши всяку надію колибудь побачити небо і сонце, він тепер, вибігши зо своєї могили, просто збожеволів від несподіванки. Тепер він бачив над собою таке саме небо, таке саме ясне й пекуче сонце, яке він знав і яке любив в своїй далекій Нумидії. І думав цей римський в'язень, що він уже в себе в Африці, в розкішній пустелі пальм і струмків... Ось він скоро побачить свою самицю, своїх дітей... І, піднісши догори свою голову, він послав сонцю такі страшні гуки грому, такий сильний привіт, що від них дрижали могутні стіни амфітеатру. Натішившись сонцем, звір, ніби справді великий кіт, почав бігати по арені, любуючись волею і своїми сильними ногами...

— Бачиш, моя дитино, як добра кішка забавляється? — казала Соломея, зо страхом тримаючи свою руку на голівці дівчинки.

А лев знову підійняв догори голову і не міг налюбуватися сонцем. Він так давно не бачив його, не відчував його тепла, а тому, дивлячись до неба, він вітав це сонце страшними звуками грому.

Потім, зробивши ще по арені кілька далеких скоків, цар пустелі затримався. Він тільки тепер побачив на арені Соломею з Маріям. Якимось звіринним страшним поглядом він подивився на них.

Увесь амфітеатр з тремтінням чекав, що буде далі...

— І нащо ти віддав цю дитину? — з жалістю в голосі промовив Веспасіян.

— Легіонери власне вимагали її... Вона доптала твого орла...

У тому часі лев присів до землі і, не зводячи очей зо своїх жертв, бив віником свого хвоста по арені, розкидаючи пісок на всі боки.

— Іди, люба дитино, до доброї кішки, — шептала блідими устами Соломея.

— А ця добра кішка не драпається? — питалася дівчинка.

— Ні, моя дитино... Іди...

Дівчинка поступилася вперед... Ось ще хвилина і страшний звір кинеється на дівчинку і розірве її на очах юрби, — назрівало в серцях глядачів.

Але лев не кинувся... А причина цьому була така: перед тим, як віддавати злочинців звірям, цих чотирьоногих гладіаторів кілька днів перед тим морили голодом, а тому на арені вони завжди відразу кидалися на свою здобич. Але дозорцем цього лютого лева був тайний християнин і він, довідавшись, що його в'язня приготують для жінки християнки з її дитиною, щоночі приходив до лева й кормив його...

Лев був ситий, і йому тепер тільки бажалося повеселитися на волі. Він нікого не бачив, окрім маленької дівчинки, що поволі йшла до нього... Хоче забавлятися зо мною, — подумав звір, — і, ніби справжня велика кішка, почав сунутися по арені назад... Ось ще хвилина, — зараз станеться страшний плиг... Але плигу не було.

— Бачиш, добра кішка бавиться, — шептала Соломея.

І лев, ніби зрозумів її слова, знову плигнув набік, почав бігати по арені, граючись сам з собою і дивлячись на сонце.

— О, Всеблагий, прийми зо спокоєм її невинну душу. — говорила Соломея, піднісши очі до неба. А потім закрила їх руками, щоб не бачити страшної картини...

А лев лежав біля самих ніг дівчини... Маріям стоїть, ніби зачарована.

І що це?... Нечуване чудо!.. Лев лиже маленькі діточі ніжки!

Увесь амфітеатр здригнувся від окликів і голосних оплесків...

Лев, оглушений несподіваним криком, зірвався на ноги, поглянув догори, побачив всі галерії заповнені народом, якого він дотепер не помічав, — стрімголов кинувся до своєї в'язниці.

— Вивести їх! — нагло почувся наказуючий голос імператора. — Боги зберегли дитя, а ми для нього залишаємо його матір... Досить з нас здобутого і знищеного Єрусалиму...

**

*

А Вероніка? — Вона супроводила Тита в часі його кривавих походів землею вибраного народу і з висоти Голгофи дивилася на палаючий Соломонів храм.

Вона плекала надію закріпити з Титом свій шлюб, але Тит, як тільки зайняв престол імператора, мимо своєї волі відправив її.

Остання їхня зустріч відбулася того самого дня, коли Тит входив на свій трон.

— Ти прийшов назавжди попрощатися зо мною, — сказала Вероніка, коли Тит увійшов до неї в імператорських шатах.

— Так, ти вгадала, — сумно відповів Тит.

— Цієї ночі ти бачив страшне видіння, — твердо сказала Вероніка.

— А ти звідки про це знаєш? — здивувався імператор.

— Бо воно приходило і до мене.

— Ця страшна картина спустошення Юдеї?

— Так... Наші тіні, наші привиди разом носилися над нею... А слова, ті громові слова, які видоставалися з самих найглибших надр землі.

— І ти їх чула? — з жахом спитався Тит.

— Чула...

— І це страшне колись прийде на всесвіт за те, що ми з тобою зробили там, над цим невинним народом?

— Так, воно прийде...

— І юдеї будуть?

— Ти ж сам чув ці слова...

Тит з жахом відступив назад.

— Нехай буде прокляте те, що ми зробили!

І він безрадно закрити обличчя руками.

Книжечку "Останні дні Єрусалиму", а також усі інші видання Видавництва "Дорога Правди" можна виписувати по такій адресі:

"DORONA PRAWDY",
148 Tecumseth St., Toronto, Ont., Canada

